Mücahid Bir Türk Hükümdarı: MELİK GAZİ

Serdar Kozan

Binlerce yıllık bir geçmişe sahip Türk milletinin dönüm noktalarından birisi 1071 Malazgirt Zaferi'dir. Kutlu komutan Sultan Alp Arslan, Malazgirt ovasında kutlu bir zafer elde ederek yeni bir yurdun kapılarını açtı ve kıyamete kadar vatanları olacak Anadolu'yu Türkler yurt tutmaya başladı. Sultan Alp Arslan, kadim Türk töresinin bir gereği olarak fethedilen toprak fethedenin malıdır anlayışıyla komutanlarını Anadolu'nun fethi ile görevlendirdi. Bu komutanlardan olan Danişmend Gazi'ye Sivas ve Kayseri'nin mihenk noktasını oluşturduğu bölge tevdi edildi. Danişmend Gazi bu bölgeye gelerek Danişmendliler diye anılacak beyliği kurdu. Danişmend Gazi'nin başlangıçta Türkiye Selçuklu hükümdarı Süleyman Şah'a bağlı olarak hareket ettiği anlaşılmaktadır. Danişmend Gazi, cihad anlayışıyla hareket ederek Bizans'a karşı gazaya girişti ve bölgedeki birçok yerleşim yerini fethetti. Danişmend Gazi'nin faaliyetlerini konu alan bir destan olan Danişmendname'de anlatıldığına göre fethine girişilen yerlerden birisi de günümüzdeki Çorum ili olup o

dönemde Yankoniye olarak isimlendirilmekteydi. Danişmend Gazi zorlu uğraşlar ve şiddetli çarpışmalardan sonra Yankoniye'yi fethetti. Fetih günü kendisine gelen iki müjdeci bir oğlu olduğunu haber verdi. *Sonra Haraşna* [Amasya]*'dan iki elçi gelip Melik Danişmend'e müjde verdi: "Bir oğlunuz oldu." dediler. Melik buyurdu: "Onun adı Gazi Bey olsun." dedi. Cümle gazi ve ulu kişiler sevindi. Nasıl sevinmesinler, oğul müjdesidir."*[1] Danişmendname'nin sonlarına doğru "Gazi" adı verilen bu oğlu Emir Gazi veya Melik Gazi olarak zikredilmektedir. Melik Gazi'nin Danişmendli Beyi olmadan önceki hayatına dair tek kayıt budur.

Anadolu'yu yeni yurt tutmaya başlayan Türkler, 1099'dan itibaren batıdan gelen büyük bir tehditle karşı karşıya kaldılar. Çekirge sürüleri gibi önlerine gelen her şeyi yok eden Haçlı birlikleri Kudüs'ü hedefledikleri seferlerinde Anadolu'daki Müslüman Türk ahaliyi yok etmeye azmetmişlerdi. Bu ölüm kalım savaşında Haçlıların hedeflerinden birisinin Türkleri Anadolu'dan atmak olduğunu fark eden Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan ve Danişmend Gazi güçlerini birleştirerek Haçlılara ağır kayıplar verdirmeyi başardılar ve Anadolu'daki hâkimiyet sahası daralsa da Türk varlığının devamını sağladılar. Danişmend Gazi, Antakya Kontu I. Bohemond'u mağlup ederek esir aldı lakin daha sonra fidye karşılığı serbest bıraktı. Bu durum I. Kılıç Arslan ile aralarının açılmasına sebep oldu. Danişmend Gazi, I. Kılıç Arslan karşısından mağlup oldu. İtibarı sarsılan Danişmend Gazi 1104'te vefat etti.[2] Danişmend Gazi'nin vefatından sonra özellikle prestij açısından mühim olan Malatya şehri ile Anadolu'daki üstünlük Türkiye Selçuklularının eline geçti. Danişmendname'ye göre ecel yaklaştığı vakit Danişmend Gazi oğlu Melik Gazi'ye şu vasiyetlerde bulunmuştur.

"Benden dostlara selam götürünüz,
Melik Gazi Bey oğluma da hoş selam götürünüz.
Diyesiz baban dedi ki asla
Tembelleşmesin, gaza etsin.
Çalışsın, bu memlekette kafir bırakmasın,
Müslümanlar oraya kılıç vursun."[3]

Danişmend Gazi'nin vefatından sonra Danişmendlilerin başına, günümüzde daha ziyade Melik Gazi adıyla zikredilen Emir Gazi geçti. Emir Gazi'nin saltanat dönemini iki kısma ayırmak mümkündür. İlk dönemde Türkiye Selçuklularının iç mücadelelerine müdahil olmuş ve diğer Türk beylikleriyle mücadeleye girişmiştir. İkinci dönemde ise Bizans ve Haçlılara karşı gaza ile meşgul olmuştur.

Emir Gazi kardeşlerini ortadan kaldırarak beyliğini

1 Necati Demir, Danişmend Gazi Destanı, İstanbul 2018, s. 349
2 Muharrem Kesik, Danişmendliler, İstanbul 2017, s. 79
3 Necati Demir, s. 398 – 399

sağlamlaştırdı fakat Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ı metbu olarak tanımak zorunda kaldı. Ancak 1107'de I. Kılıç Arslan'ın Büyük Selçuklularla Habur Irmağı kenarında yaptığı savaşta hayatını kaybetmesi Anadolu'daki dengeleri yeniden bozdu. I. Kılıç Arslan'ın oğulları arasında baş gösteren taht kavgasından faydalanan Emir Gazi, Danişmendli Beyliği'nin tekrar toparlanmasını sağladı. Türkiye Selçuklularındaki taht kavgalarında da damadı olan Mesud'u destekledi.

I. Kılıç Arslan'ın vefatından sonra Konya'da Selçuklu tahtına oğlu Şehinşah çıktı ve kardeşleri Mesud ve Melik Arap'ı hapsettirdi. Ancak Emir Gazi, bir pusu kurarak Şehinşah'ı yakalattı ve tahta Sultan Mesud'u çıkardı. Sultan Mesud, önce Şehinşah'ın gözlerine mil çektirdi, daha sonra ise Türk töresine uygun olarak yay kirişiyle boğdurarak bertaraf ettirdi. Sultan Mesud, Malatya'da bulunan kardeşleri Tuğrul Arslan ve Melik Arap'a ise dokunmadı. Tuğrul Arslan'ın dul annesi Haçlılar karşısındaki cengâverlikleriyle haklı bir şöhreti bulunan Artuklu Belek Gazi ile evlenmişti. Böylece Malatya, Artuklu Beyliği'nin hâkimiyetine girmiş olmaktaydı. Mengücekli İshak Bey'in Malatya bölgesini yağmalaması üzerine Belek Gazi ile Emir Gazi; Mengücekli İshak Bey ve sığındığı Trabzon Rum hükümdarı Gabras'a karşı ittifak kurdular. Yapılan savaşta zafer Belek Gazi ve Emir Gazi'nin oldu. Gabras ve İshak Bey esir alındı. Gabras fidye karşılığı serbest bırakılırken, Emir Gazi damadı olan İshak Bey'i fidyesiz serbest bıraktı. Bu durum Belek Gazi ile Emir Gazi'nin arasının açılmasına sebep oldu ancak Emir Gazi, Belek Gazi vefat edene kadar Malatya üzerine herhangi bir harekâta girişemedi.[4]

Belek Gazi'nin vefatından sonra Emir Gazi, Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud ile birlikte Tuğrul Arslan'ın elindeki Malatya'yı kuşattı. Bir aylık muhasara neticesinde Malatya düşürülemeyince oğlu Melik Mehmet Gazi'yi kuşatmaya memur eden Emir Gazi geri döndü. Melik Mehmet Gazi altı ay boyunca kuşatmayı devam ettirdi. Malatya'da müthiş bir kıtlık baş gösterince Tuğrul Arslan ve annesi Minşar Kalesi'ne çekilerek 1124'te Malatya'yı Emir Gazi'ye teslim etti.[5] Emir Gazi şehre girdikten sonra herkesin takdirini kazanacak bir tutum sergiledi. Süryani Mikhail'e kulak verelim: *"Emir Gazi şehre girdi. Şehrin halktan boşaltılmış ve kalanların da mezardan çıkmış bir halde olduklarını görünce onları teselli etti ve cesaret verdi. Şehirde kalan ve oraya gelmek isteyen adamların serbest olduklarını ilan etti. Çiftçilere tohumluk verdi, koyun ve öküz sürüleri getirtti. Şehir refaha kavuşmaya başladı."*[6] Malatya'nın Emir Gazi'nin eline geçmesi Danişmendli - Artuklu ilişkilerinde gerginliğe sebep oldu ancak büyük bir çatışma yaşanmadı.

Aynı sırada Melik Arap, Türkiye Selçuklu tahtını ele geçirmek için kardeşi Sultan Mesud'a karşı ayaklanmış ve ilk savaşı kazanmıştır. Sultan Mesud, yardım talebinde bulunmak üzere önce Bizans'a ardından da kayınpederi Emir Gazi'nin yanına gitti. Sultan Mesud ve Emir Gazi, Melik Arap'ın üzerine yürüyerek bozguna uğrattılar. Melik Arap, Kilikya Ermeni hâkimi Thoros'un yanına kaçtı. Kuvvetlerini toparlayarak 1127'de Melik Mehmet Gazi ve oğlunu tuzağa düşürüp esir aldıktan sonra Emir Gazi'nin üzerine yürüdü ve Emir Gazi'yi de mağlup etti.

Danişmend Gazi'nin vefatından sonra Danişmendlilerin başına, günümüzde daha ziyade Melik Gazi adıyla zikredilen Emir Gazi geçti. Emir Gazi'nin saltanat dönemini iki kısma ayırmak mümkündür. İlk dönemde Türkiye Selçuklularının iç mücadelelerine müdahil olmuş ve diğer Türk beylikleriyle mücadeleye girişmiştir. İkinci dönemde ise Bizans ve Haçlılara karşı gaza ile meşgul olmuştur.

Ancak Emir Gazi yüksek bir tepeye çıkarak sanki muzaffermiş gibi davrandı ve çadırını kurdurup davul çaldırdı. Bunu gören Danişmendli kuvvetleri toparlanarak çöken sisin de yardımıyla Melik Arap'ın kuvvetlerini dağıttılar. Melik Mehmet Gazi de esaretten kurtarıldı. Savaş meydanından kurtulan Melik Arap aynı yıl, bir kez daha Emir Gazi üzerine yürüdüyse de mağlup olarak tarih sahnesinden çekildi.[7]

Görüldüğü gibi Sultan Mesud, Selçuklu tahtını Emir Gazi sayesinde ele geçirmiş ve koruyabilmiştir. Binaenaleyh Osman Turan'ın ifadesiyle Anadolu'da *"siyasi kudretin Selçuklulardan Danişmendlilere intikâli"* gerçekleşmiştir. Süryani Mikhael de Emir Gazi'nin önce Türkler arasındaki mücadeleyi sonlandırıp gazaya giriştiğini *"Emir Gazi, Kapadokya'daki bütün Türkleri mağlup ettikten sonra tek başına hâkimiyet icra etti ve sahile akın yaptı."*[8] şeklinde ifade etmektedir. Anadolu'daki diğer Türk beylikleri ve devletlerine hâkimiyetini kabul ettiren Emir Gazi, babasının vasiyetinde belirttiği gibi gazaya yöneldi.

4 Muharrem Kesik, s. 88 – 89
5 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 2017, s. 194
6 Süryani Patrik Mikhail'in Vakayinamesi (Çeviren: Hrant D. Andreasyan), Ankara 1944, s. 83
7 Muharrem Kesik, s. 92 – 93
8 Süryani Patrik Mikhail'in Vakayinamesi (Çeviren: Hrant D. Andreasyan), s. 92

▼ Emir Gazi Türbesi / Melikgazi

Bizans üzerine yürüyen Emir Gazi, Karadeniz sahillerinde Casinius isimli bir valinin elindeki yerleri savaşsız teslim aldı. 1129'da Ankara, Çankırı ve Kastamonu da Danişmendli sınırlarına katıldı. Kilikya Ermeni Prensi Thoros'un ölümünden faydalanmak isteyen Emir Gazi ertesi yıl Çukurova'ya indi. Antakya Haçlı Kontluğu Prinkepsi II. Bohemond da aynı amaçla Çukurova'ya ilerlemekteydi. Emir Gazi'ye büyük bir ün kazandıracak olan Anazarba Muharebesi ile ilgili yine Süryani Mikhail'e kulak verelim: *"Türkler oraya geldikleri vakit, Bohemond'la diğer Franklar da oraya gelmiş bulunuyorlardı. Ne Franklar Türklerin orada bulunduklarından ne de Türkler Frankların geldiğinden haberdar değildiler. Bununla beraber gerek Türkler gerekse Franklar Ermenileri istemiyorlardı. Türkler, Anazarba ovasına geldikleri vakit Bohemond'u bir miktar atlı ile beraber gördüler. Onlar, onu tanıyıp, muharebe etmeye başladılar. Birçok adam öldükten sonra yorulmuş olan Franklar bir tepeye çıktılar. Türkler, onları orada her taraftan kuşatıp hepsini öldürdüler. Türkler, Bohemond'u tanımayıp onu da derhal öldürdüler. Onun başını, frankların zırhlarını ve silahlarını aldıktan sonra geri gittiler. Emir Gazi, Bohemond'un başını, harp teçhizatı ve atlarla beraber hediye olarak Bağdat halifesine gönderdi."*[9] Bohemond'un babası Danişmend Gazi tarafından mağlup ve esir edilirken, kaderin bir cilvesi ile oğlu Emir Gazi de onun oğlunu mağlup ederek

9 Süryani Patrik Mikhail'in Vakayinamesi (Çeviren: Hrant D. Andreasyan), s. 92

"Melik Emir Gazi çok cesur, zeki, adaletli ve kudretli bir hükümdardı. Gazaları halk tarafından unutulmadı ve Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinin Melik Gazi köyünde bulunan türbesini, halk ziyaretgâh haline getirdi."

öldürmüştür.[10] Emir Gazi'nin Çukurova'da bulunmasından faydalanan Bizans İmparatoru İoannes Komnenos, Kastamonu'yu geri aldı ve İstanbul'a dönünce şaşaalı bir zafer kutlaması yaptırdı. Türkler üzerine yeni bir sefer daha planlayan İmparator, kardeşi İsaakios'un tahtı ele geçirmek için harekete geçtiğini duyunca geri döndü. İsaakios kaçarak önce Sultan Mesud'a ardından da Emir Gazi'ye sığındı. Emir Gazi, imparatora karşı bir koz eline geçtiği için çok memnun oldu ve İsaakios'u Trabzon Rum hâkimi Gabras'ın yanına gönderdi.

Kilikya Ermeni Prensi Leon, Danişmendli hâkimiyetindeki Türk topraklarına yağma seferleri yaparak tehdit oluşturmaya başlayınca Emir Gazi dikkatini güneye çevirdi. 1131'de ilk olarak Leon'un kız kardeşine ait olan Symnada yani Zamantı'yı kuşattı ve savaşarak aldı. Ardından Leon'u cezalandırmak amacıyla Çukurova'ya

10 Muharrem Kesik, s. 94

girdi. Leon savaşı göze alamayarak bağlılığını bildirdi ve yıllık haraç vereceğine dair yemin etti ancak daha sonra bu sözünü de tutmadı.[11]

Kilikya Ermenileri meselesini halleden Emir Gazi, Urfa Haçlı Kontluğu üzerine yürüdü. Urfa Haçlı Kontu Joscelin de bundan haberdar olarak, hasta olmasına rağmen sedye ile Emir Gazi'nin üzerine ordusuyla yürüyüşe geçti, ancak yolda öldü. *Gazi, Joscelin'in öldüğünü duyunca alicenapla hareket etti. Muharebeyi durdurttu. Franklara taziyede bulundu ve onlara yazdığı bir mektupla "Hükümdarınızın ölümü sayesinde sizi yendiğimi söyletmemek için, bugün sizinle muharebe etmeyeceğim. Binaenaleyh, rahatça işlerinize bakın. Adetlerinize göre kendinize bir şef tayin edin ve memleketinizi selametle idare edin. Çünkü ne benden ne de askerlerimden korkacak bir şeyiniz yoktur." dedi.*[12]

Kışı Malatya'da geçiren Emir Gazi, Sultan Mesud ile birlikte 1132'de Bizans seferine çıktı ve Kastamonu'daki Bizans garnizonunu kılıçtan geçirerek şehri geri aldı. Ardından Batı Karadeniz sahillerine akınlar düzenledi. 1133'te yine Bizans'tan Albara Kalesi savaşla alındı ve kale yıktırılarak halkı esir edildi.

Emir Gazi'nin kazandığı zaferler onu Anadolu'daki en güçlü hükümdar haline getirdi. Danişmendli Beyliği'nin sınırları Fırat'tan Sakarya Nehri'ne kadar uzanmaktaydı. Bunun üzerine Bağdat'ta bulunan Abbasi Halifesi Müsterşid ile Büyük Selçuklu Sultanı Sencer, Emir Gazi'ye "Melik [*el-Melikü'l Alim ve'l Adil Nasıru'd Dünya ve'd-Din Ebu'l Muzaffer Melik Gazi / Bilgili ve Adil Melik, Din ve Dünyanın Yardımcısı, Zafer Kazananların Babası Melik Gazi*] unvanı verdiklerine dair bir menşur ile hakimiyet alametleri olan davullar, bir altın gerdanlık, dört siyah sancak ve bir altın asa gönderdiler. Ancak elçiler geldiği vakit Emir Gazi Malatya'da hasta yatmaktaydı ve elçiler geldikten kısa bir süre sonra, 1134'te vefat etti. Elçiler unvan ve hediyeleri oğlu Melik Mehmet Gazi'ye sundular.[13] Aslında dönemin kaynaklarında Emir Gazi olarak anılmasına rağmen yaptığı gazalarla sonuna kadar hak

11 Muharrem Kesik, s. 95
12 Süryani Patrik Mikhail'in Vakayinamesi (Çeviren: Hrant D. Andreasyan), s. 97 - 98
13 Muharrem Kesik, s. 97

◄ Emir Gazi Türbesi'nin içi

ettiğine inanılmasından olsa gerek vefatından sonra Emir Gazi hitabı bırakılmış ve kendisi Melik Gazi olarak anılmıştır. Malatya'da vefat ettikten sonra naaşı tahdid edilerek Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde, Zamantı Kalesi ile Zamantı Irmağı arasında yer alan ve günümüzde Melikgazi Köyü adını taşıyan yerdeki, klasik Selçuklu türbeleri tarzında olan iki katlı ve kare planlı türbesine defnedildi. Bizans tipindeki kendi adına bastırdığı paralarının üzerinde "Emir-i Muazzam Emir Gazi" yazmaktadır.[14]

Melik Gazi'nin türbesinde yer alan "*Kesik Baş*" ile ilgili halk arasında bir efsane anlatılmaktadır. Rivayete göre; bu başın sahibi Zamantı Kalesi'nde bir papazdır. Melik Gazi tarafından kale kuşatılır ancak sarp bir dağın üzerinde kurulan kale haftalarca süren muhasaraya rağmen bir türlü düşürülemez. Bu "Kesik Baş"ın sahibi olan papaz bir vesile ile İslam'ı kabul eder ve bir gün gizlice kaleden çıkarak Melik Gazi'nin yanına gelir. Melik Gazi'ye "Bugün yapılacak yortudan dolayı içerideki askerler çok şarap içer ve sarhoş olurlar, size karşı koyacak güçleri kalmaz, siz de hücuma geçer ve kaleyi fethedersiniz... Bu fetihten sonra onlar mutlaka bu işte benim parmağım olduğunu anlar ve beni öldürürler. Sizden dileğim, benim cesedim senin ayakucuna defnedilsin." diyerek fethin anahtarını verir. Gerçekten fetih gerçekleşir ancak papazın Müslüman olduğunu anlayan askerler onun kafasını keserek kaleden aşağıya yuvarlarlar.

Osman Turan, Melik Gazi hakkında *"Bizanslılara, Haçlılara ve Ermenilere karşı kazandığı zaferlerden sonra Anadolu hükümdarları arasında en yüksek mevkii aldı."* demektedir.[15] Faruk Sümer "*Melik Gazi, Danişmendlilerin* hükümdarlarından en büyük ve Haçlı muharebelerinin en meşhur şahsiyetlerindendir"[16] yargısında bulunmaktadır. Süryani Mikhail, patrik olmasının getirdiği taassupla bazı olumsuz cümleler kurmasına rağmen *"O cesur ve kuvvetli bir hükümdardı. Hırsızları ve yağmacıları çok korkutmuştu. Devletinin sınırları içinde asayiş hüküm sürmüştür. Askerlerini çok severdi."* demekten de kendini alamamıştır.[17] Çayırdağ Hoca ise *"Melik Emir Gazi çok cesur, zeki, adaletli ve kudretli bir hükümdardı. Gazaları halk tarafından unutulmadı ve Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinin Melik Gazi köyünde bulunan türbesini, halk ziyaretgâh haline getirdi."*[18] hükmünü vermektedir. Türk milletinin zarif bir geleneği olan büyük kişilerin hatıralarının yaşatılması ve onlara türbeler, makamlar atfedilmesi Melik Gazi'de de kendisini göstermektedir. Kastamonu, Kemah, Kırşehir, Aybastı ve Çorum'da Melik Gazi'ye atfedilen makamlar mevcuttur. Bu, Melik Gazi'nin Türk milleti üzerindeki büyük etkisinin bir tezahürüdür. Rahmet ve minnetle... Vesselam... ▪

Kaynakça

- Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1985
- Mehmet Çayırdağ, Kayseri Tarihi Araştırmaları, Kayseri Büükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2001
- Muharrem Kesik, Danişmendliler, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017
- Necati Demir, Danişmend Gazi Destanı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018
- Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017
- Süryani Patrik Mikhail'in Vakayinamesi (Çeviren: Hrant D. Andreasyan), Ankara 1944 (Türk Tarih Kurumunca henüz yayımlanmamış tercüme)

14 Mehmet Çayırdağ, Kayseri Tarihi Araştırmaları, s. 15
15 Osman Turan, s. 198
16 Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı, s. 43
17 Süryani Patrik Mikhail'in Vakayinamesi (Çeviren: Hrant D. Andreasyan), s. 103
18 Mehmet Çayırdağ, s. 14